

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

«Розвиток українсько-польських відносин в
контексті конфлікту 1942-1947 рр.»

Бакалаврська робота з політології

Виконав: студент 4-го року
навчання

Спеціальності

052 Політологія

Гулеватий Антон Юрійович

Керівник Єремєєв О.С.

Кандидат політичних наук, старший
викладач кафедри політології
НаУКМА

Київ – 2023 р.

ЗМІСТ	
Вступ	2
РОЗДІЛ 1.	6
УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМАТИКУ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ 1942–1947 рр.	6
1.1. Передумови та причини польсько-українського протистояння	6
1.2. Причини та перебіг українсько-польського конфлікту у 1942–1947 рр.	10
1.3. Українська суспільна думка та позиція влади.	19
РОЗДІЛ 2.	24
ПОЛЬСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ 1942–1947 РОКІВ ТА НАУКОВИЙ ДИСКУРС	24
2.1. Україно-польський конфлікт та дотичні до нього події з точки зору польської перспективи	24
2.2. Сучасна оцінка конфлікту 1942-1947 рр. науковою та політичною спільнотою Польщі	33
Висновки	44
Список використаної літератури	47
Анотація	

Вступ

Аналіз та вивчення проблемних періодів історії є надважливим для розуміння сучасних тенденцій, закономірностей у взаємовідносинах між сусідніми країнами. Надважливим, особливо в умовах сучасного стану речей, для України та української нації, є розвиток соціально-економічних, політичних та гуманітарних зв'язків із сусідніми країнами, які водночас є країнами-союзниками. Польща – країна, чия політична історія була тісно пов'язана з українською, вона була для нашого народу покровителем, завойовником або ситуативним союзником у різні історичні періоди та за різних обставин.

Наразі Польща не залишилась осторонь у світлі останніх подій – повномасштабного вторгнення Росії на терени України. У XXI столітті Польща відіграє одну з найактивніших ролей як країна – союзник України, заслуги допомоги якої у цей важкий для українського народу та держави час оцінити складно. Вона активно приймає біженців – дітей та жінок з України, допомагає фінансово й військово. Окрім цього її дипломатичний внесок, в тому числі, у контексті євроінтеграційного процесу України, є також дуже вагомим. Саме тому я вважаю доцільним висвітлити історичну перспективу розвитку україно-польських відносин в контексті історичних конфліктів між нашими народами в XX столітті.

Актуальність дослідження полягає у тому, що ми, українці активно вибудовуємо союзницькі відносини з Польщею, тому аналіз конфліктів та офіційні позиції уряду, позиція радикальних націоналістів та ставлення соціуму до певних історичних явищ є важливим аспектом, що дасть нам змогу краще розуміти та вирішувати проблеми і питання на державному рівні з метою раціональної та вигідної співпраці нашої країни з Польщею. Всебічне бачення проблем минулого є необхідністю у контексті наших відносин зараз, у сучасному вимірі.

Незважаючи на активну проукраїнську позицію польського уряду в умовах сучасної російсько-української війни, певні опозиційні сили в цій країні можуть у майбутньому орієнтуватися на антиукраїнську позицію, на наративи російської пропаганди, яка активно, як ми можемо зараз побачити, намагається зруйнувати наші союзницькі відносини. Саме тому, я вважаю це дослідження актуальним.

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі політико-соціального ставлення обох сторін до подій, що відбувались у ХХ столітті. У роботі йдеться про польсько-український конфлікт 1942 – 1947 рр. в цілому. Окрім цього, аналіз впливу операції «Вісла» на цей конфлікт є не менш важливим аспектом розуміння його перебігу та подальших українсько-польських взаємин.

Завданнями дипломної роботи є:

- 1) виявити передумови та причини польсько-українського конфлікту 1942–1947 рр.;
- 2) розкрити специфіку польсько-українського конфлікту 1942– 1947 рр.;
- 3) розкрити позицію та оцінку українських дослідників та влади щодо українсько-польського конфлікту 1942-1947 рр.;
- 4) розкрити бачення українсько-польських взаємин міжвоєнного періоду та періоду 1942-1947 рр. з позицій польської влади
- 5) виявити позицію сучасних польських наукових та політичних кіл щодо конфлікту 1942-1947 рр.

Об'єктом дослідження є україно-польські відносини в період 1942–1947 рр.

Предметом дослідження є позиція української та польської сторін та бачення проблеми і сутності конфлікту 1942-1947 рр., фактори, що тим чи іншим чином вплинули на дії та відносини сторін протистояння.

При дослідженні були використані такі методи, як: конкретно-історичний – для знаходження реальних фактів; описовий – для опису подій з метою розкриття їх сутності та соціально-політичного, історичного контекстів; історико-хронологічний – задля раціонального сприйняття викладеного матеріалу; порівняльний – для порівняння розбіжностей позицій між польською та українською сторонами.

Література. Літературою та джерелами для дослідження даної теми, окремих її аспектів послуговували наукові статті, частини книг, монографії, наукові публікації, публіцистичні статті вітчизняних та зарубіжних науковців, журналістів, дослідників, в яких досліджуються документи ОУН(б), УПА, АК, свідчення очевидців, як українсько-польський конфлікт в цілому так і його окремі аспекти.

Комплексно до вивчення взаємовідносин України та Польщі підходили:

Зашкільняк Л.; В'ятрович В.; Борщик Я.; Патриляк І.; Шаповал Ю.; Кучерепа М.; П. Маркевич; Г. Мотика; М. Зайончковський та інші

Хронологічні межі дослідження: період 1942-1947 рр. було обрано через те, що саме на цей період, на мою думку, приходиться пік напруженості та насильства, в контексті українсько-польського протистояння. Окрім цього, період 1942-1947 рр., включає ключові події, такі як волинська трагедія або операція «Вісла», навколо яких й досі точаться дискусії між українською та польською сторонами.

Структура роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, які поділяються на 5 підрозділів, списку літератури та висновків. Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМАТИКУ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ 1942–1947 рр.

1.1. Передумови та причини польсько-українського протистояння

Конфлікту 1942–1947 рр. (друга польсько-українська війна), передували події 1918–1919 рр., які у вітчизняній історикографії називають першою польсько-українською війною.¹ Перша польсько-українська війна завершилась перемогою для Польської держави і входженням земель Західної України (Східної Галичини та Західної Волині) до Польщі. Зрозуміло, навіть з огляду на конфліктні взаємовідносини між українським та польським народами, провадження польським урядом переважно політики «осадництва» та асиміляції українців, неодмінно слід було чекати нового збройного конфлікту. Що і сталося, значна частина українства у Другій світовій війні бачила справжню можливість вибороти незалежність і державність. Невипадково, що українські радикальні кола були готові до дії, до боротьби.

Задля більш глибокого розуміння причин та передумов конфлікту слід звернутися до міжвоєнного періоду. Українці зазнавали утисків за релігійною ознакою, поляки насаджували католицьку віру та займались «ополяченням» територій шляхом знищення українських православних церков. Якщо конкретніше, у 1937-1938 рр. відбувалась активна фаза так званої «ревіндикації».² Суть полягала у знищенні православних храмів,

¹ Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 29 с.

² Купріянович Г. Принципи полонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині і Південному Підляшші. URL: http://www.kholm1938.net/zalozenia_aksji_polonizacyjno_rewindykacyjnej.html.

насадженні римо-католицької віри у регіонах Холмщини та Підляшшя.³ Звісно, у звичайного, сільського населення Холмщини та Підляшшя не було змоги ефективно протидіяти діям польської влади. Церква, храм несли не тільки релігійне а й надважливе культурне значення, деякі з храмів можна називати історичною спадщиною, тому, власне, можна говорити з більшою впевненістю про полонізацію через релігію українського населення. Насадження культури та релігії відбувалось силовим методом.⁴

Такі дії з боку польської влади, спалювання та викорінення релігії й культури етнічних українців, призвели до обурення світової спільноти, православних, греко-католиків та занепокоєння з боку урядів певних країн. Загалом було знищено близько 127 українських святинь (храмів, церков, каплиць, святинь, тощо).⁵ Інший метод полонізації - заохочення населення до зміни віросповідання та використання польської мови. Холмщина та Підляшшя, незважаючи на значну частку польського населення в цих регіонах, в своїй більшості, говорила українською мовою, тому важливим, для польської влади, кроком було зрощувати цілі наступні покоління державною мовою.⁶ Тому відбувались утиски українців як за релігійною, етнічною так і за головною ознакою національності - мовою. Процес полонізації українського населення Підляшшя й Холмщини відбувався у досить радикальній формі, не оминувши й Волинь, на якій також проводились ідентичні заходи, як от

³ Купріянович Г. Принципи полонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині і Південному Підляшші. URL: http://www.kholm1938.net/zalozenia_akcji_polonizacyjno_rewindykacyjnej.html.

⁴

⁵ Історична правда. 80 років тому було знищено 127 українських православних святинь на Холмщині та Підляшші – УІНП. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/5b28e73f4a7d0/>.

⁶ Купріянович Г. УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОС НА ХОЛМЩИНІ ТА ПІДЛЯШШІ В ХІХ – ХХ ст. - Підляський науковий інститут. *Підляський науковий інститут*. URL: <https://www.pninstytut.org/doslidzhennia/pro-pidlyashshya-istoriya-kultura-mova/istorija/ukrayinskyj-etnos-na-holmshhyni-ta-pidlyashshi-v-xix-xx-st/>.

навернення православних на католицьку віру, що спричинило протестну реакцію з боку українських націоналістичних кіл.

Цілком можливо, що однією з причин таких радикальних дій по відношенню до українців було існування української автономії у складі Чехословаччини протягом 1938–1939 рр.⁷ Польська влада загалом вбачала загрозу в українцях, які не мали сил та ресурсів, проте мали національну свідомість та чітке усвідомлення про необхідність здобуття власної державності.

Підтвердженням цього є проголошення 22 листопада 1938 року парламентом Чехо-Словаччини перетворення країни на федеративну державу трьох народів, серед яких були українці. Отримавши автономію українці Карпатської України підтвердили побоювання поляків. Пізніше, на автономній території Підкарпатської Русі українська мова стає офіційною.⁸ Отже, побоювання поляків під впливом цих подій перетворились на чітку радикальну позицію по відношенню до українців Польщі. Безумовно, існування української автономії, а пізніше й незалежної української держави неподалік державних кордонів Польщі було вкрай невігідним у контексті внутрішньополітичного становища Польщі. Слід зазначити, що Польща, безпосередньо, надавала Угорщині військову допомогу, стимулюючи та підкріплюючи потуги з встановлення угорської влади на теренах Карпатської України, що була на той час автономією в складі Чехословаччини, а з її ліквідацією 15.03.1939 р. проголосила незалежність. Окрім військової допомоги (в

⁷ Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 35 с.

⁸ Ребрик А. «Автономна» Підкарпатська Русь. Народження і трагічний кінець Карпатської України. *Карпатська Україна*. URL: <http://1939.in.ua/memoirs/avtonomna-pidkarpatska-rus-narodzhennja-i-trahichnyj-kinets-karpatskoji-ukrajiny/>.

основному диверсійної діяльності), поляки використовували методи інформаційної пропаганди, щоб спровокувати на певні дії ще сусідню Румунію.⁹

Після падіння Карпатської України, її окупації Угорщиною, Польща, розуміючи збільшення як загрози з боку Третього Рейху, так і з боку більшовицького СРСР, намагалась якнайшвидше приборкати українців та вирішити українське питання, яким потенційно могли скористатись як Третій Рейх, так і СРСР в своїх інтересах. Політику, що провадив польський уряд відносно українців була спрямована на їх асиміляцію, знищення, репресії проти діячів націоналістичних груп, посилення ролі поляків у соціально-економічному та культурному просторі на українських етнічних землях.¹⁰ Арешти ненадійних членів суспільства, тобто українців, які як вважала польська влада, могли завдати удару в спину, мала призвести до покращення внутрішньої ситуації, зміцнення обороноздатності Польської держави.¹¹

Можливість поборотись за втрачені території та свободу від польського і радянського гніту з'явилась з початком Другої світової війни. У 1939 році спільне вторгнення німецьких та радянських сил до Польщі, її поділ призвів до дестабілізації ситуації в регіоні. Український націоналізм, зокрема на теренах українських етнічних територій, підконтрольних Польщі, з початком війни почав посилюватися.

⁹ Олександр Пагіря. «ГІБРИДНА ВІЙНА» УГОРЩИНИ ТА ПОЛЬЩІ ПРОТИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ У 1938–1939 рр. *Репресії окупаційних режимів*.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pahiria_Oleksandr/Hibrydna_viina_Uhorschyny_ta_Polschi_protvy_Karpatskoi_Ukrainy_u_1938_1939_rr.pdf?PHPSESSID=k8fai0kgdgbhe1n14jm179av64 (дата звернення: 23.05.2023).

¹⁰ Наталя Романишин. ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Romanysyn_Natalia/Polityka_polskoho_uriadu_schodo_ukraintsiv_Halychyny_naperedodni_Druhoi_svitovoi_viiny.pdf (дата звернення: 23.05.2023).

¹¹ Там само.

Основними причинами польсько-українського конфлікту 1940-х рр., стала окупація Польщею низки українських етнічних земель у 1919р., відмова від надання українцям автономії та провадження політики колонізації освіти. Також, не менш важливими чинниками, що вплинули на зростання соціально-політичного напруження між поляками та українцями стали утиски православної та греко-католицької церков з боку Польського уряду та населення, й підтримка українським населенням ліквідації польської державності в 1939 р.

1.2. Причини та перебіг українсько-польського конфлікту у 1942–1947 рр.

Конфлікт розгорівся на Волині у 1942 році з нападів українських повстанців на польське населення регіону. Зі слів, спогадів очевидців напади мали етнополітичний характер адже були засобом помсти українців за події на Холмщині у міжвоєнний період.¹² Уже з липня 1943 року почались активні переслідування польського населення з боку УПА, що змушувало вдаватись до втечі, покидати свої домівки або ж вступати у підпілля й партизанські лави певні категорії населення. Окрім цього, перші погроми мали й релігійний відтінок. Католицьке віросповідання для українців було однією з основних ідентифікаторів та тригерів: «...судячи з розповідей очевидців, напади та погроми найчастіше відбувались у дні релігійних свят».¹³ Почалась нова, активна,

¹² Марія Денисюк, Володимир Трофимович, Анатолій Каляєв. Українсько-польський конфлікт в роки Другої світової війни у спогадах. *Цифровий архів Національного університету «Острозька академія»* URL: http://eprints.oa.edu.ua/345/1/12_08_7.pdf. – с 256.

¹³ Марія Денисюк, Володимир Трофимович, Анатолій Каляєв. Українсько-польський конфлікт в роки Другої світової війни у спогадах. *Цифровий архів Національного університету «Острозька академія»* URL: http://eprints.oa.edu.ua/345/1/12_08_7.pdf. – с 254.

кровопролитна стадія українсько-польської боротьби за гегемонію у регіоні.

Звісно, неможна нівелювати та спростовувати вплив третіх сторін на перебіг конфлікту. Існують численні докази співпраці українського населення та українських націоналістів з німецькою адміністрацією. Але, слід не забувати, що певна частина поляків стала співпрацювати з радянськими партизанами, також не цуралась й колаборації з німцями. Роздмухування міжнаціонального україно-польського конфлікту було на руку як німцям так і більшовикам, дотримуючись тактики «поділяй і володій», було розповсюдження явище налаштування одних проти інших. Обидві тоталітарні держави прагнули дестабілізувати ситуацію в регіоні, посилити соціально-культурне напруження шляхом підбурення націоналістичних груп до боротьби одне з одним. Звісно, це мало на меті встановлення контролю адже розправитись з залишками обезкровлених конфліктом організацій та рухів набагато простіше: «Водночас в умовах драматичного міжнаціонального протистояння на Волині та Східній Галичині і наявності динамічного українського самостійницького руху ними здійснювалася неагресивна тактика, а подекуди спільні дії з відділами АК. Радянське керівництво ставило собі за мету використати антинімецькі настрої поляків для розпалювання партизанської війни та протидії українському націоналістичному підпіллю».¹⁴

Також, на рахунок підтвердження моєї тези про розпалювання Німеччиною та СРСР боротьби між окремими націоналістичними організаціями, рухами і загострення соціокультурного конфлікту в площині україно-польських відносин слушно передає його суть та ідею

¹⁴ Володимир Трофимович. РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ/Радянський союз і українсько-польська війна/с.63. *CORE – Aggregating the world's open access research papers*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577051.pdf>(дата звернення: 23.05.2023).

Ігор Ільюшин у своїй книзі: «вже в 1944-1945 рр. представники органів радянської влади охоче залучали поляків до боротьби з українським повстанським рухом у складі так званих винищувальних загонів, тим самим, безперечно, загострюючи українсько-польські взаємини. Насамкінець варто прокоментувати, на наше переконання, цілком помилкове твердження авторів книги, ніби «...співпраця між ОУН і нацистами на Волині в справі нищення поляків не уривалася впродовж усієї війни і припинилася тільки з вигнанням німців з Відти Світами».¹⁵ Тобто, поневолені народи вбачали за необхідність, у контексті закріплення та просування своїх інтересів у регіоні, брати курс на співпрацю з третіми силами, які також вели запеклу боротьбу між собою. Це пояснює як і дії УПА, так і дії ОУН(м) й Армії Крайової.

Слід розуміти, що для українських націоналістів протистояння полонізації розглядалось як національно-визвольне змагання, це була боротьба за незалежність та можливість зберегти свою ідентичність й території історичного розселення етнічних українців.¹⁶ Окрім того, не менш важливим фактом є те, що ОУН та УПА розглядали Польщу як історичного ворога українського народу, а поляків, відповідно, як окупантів.¹⁷

Безумовним фактом є часткова співпраця, особливо на початкових етапах Другої світової війни, населення західноукраїнських земель та

¹⁵ Ільюшин І. УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ І АРМІЯ КРАЙОВА. Київ : Вид. дім «Києво-Могил. акад.», 2009. – с. 53.

¹⁶ Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 35 с.

¹⁷ Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 30 с.

українських націоналістичних рухів і організацій з німцями. Прикладом, не зважаючи на основні постулати російської пропаганди в цьому контексті, може слугувати колабораціонізм частини ОУН очолюваної А. Мельником з німцями.¹⁸ Не занурюючись з головою в морально-етичні аспекти цього питання, слід зазначити, що концепція українсько-німецької співпраці (або як деякі це називають колабораціонізмом), існувала лише тому, що кінцевою метою такої співпраці було утворення Української держави. В тому числі, готовність до співпраці з німецькою військовою адміністрацією та боротьба на стороні Третього Рейху є ознакою недовіри частини діячів ОУН до поляків та більшовиків. Українські націоналісти, ОУН (м), пішли на співпрацю з німцями, бо вбачали пряму можливість використання німецької військової потуги задля відродження української державності. В свою чергу, падіння польської держави під натиском німців стимулювало діяльність українських націоналістів. Такий перебіг подій зміцнював радикальні настрої польського населення по відношенню до українців та розпалював вогонь взаємної ненависті серед мирного польського та українського населення.

Але не слід розглядати ситуацію однобоко. Важко оцінити, наскільки складна ситуація була у контексті поглядів та ідеологічних розбіжностей між населенням України. Безумовно, це негативно впливало на національно-визвольний рух та його можливості і досягнення в цілому. Українці були розділені не тільки географічно та політично, а й ідеологічно.

Навіть у регіоні Західної України існувало різне бачення української державності та союзників. В 1940 році ОУН розкололась на

¹⁸ Ігор Гаврилів, Тарас Марискевич. ОУН І НІМЕЧЧИНА: ВІД СПІВПРАЦІ ДО КОНФРОНТАЦІЇ/с. 45-46. Головна - Історичний факультет. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/Mandriv_2012_3_9.pdf(дата звернення: 23.05.2023).

прихильників Степана Бандери та Андрія Мельника. Обидва були патріотами України, обидва боролись за її незалежність. Проте, проблемою стала розбіжність поглядів. Володимир В'ятрович пише: «Для новоствореної ОУН на чолі зі Степаном Бандерою постало завдання формулювання нової зовнішньополітичної концепції своєї організації. І вже в першому публічному документі — «Маніфесті» ОУН(б) з грудня 1940 року — бачимо доволі чітке її формулювання: «Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини. Розвалюючи назавжди жахливу тюрму народів — московську імперію — творимо новий лад і кладемо основи політичного укладу в світі. Боремося за визволення українського народу та всіх поневолених Москвою народів. [...] Несемо новий лад Східній Європі й підмосковській Азії. Несемо всім поневоленим Москвою народам свободу творити власне життя на рідній землі по своїй вольній волі». Отже, стрижнем зовнішньої політики бандерівців була ідея об'єднання зусиль поневолених народів, що передбачала співпрацю також із поляками як найближчим сусідом і також поневоленим народом.»¹⁹

ОУН(б) передбачала можливість тактичної співпраці з Німеччиною, але, все ж, в основному спиралась на власні сили. Відмінності ОУН(б) та ОУН(м) проявляються в тому, що ОУН(м) дотримувалась більш консервативних поглядів та повністю спиралась на співпрацю з Німеччиною, з метою, як вже зазначалось, відновлення української державності. Окрім цього, ОУН(м), відкидала ідею демократичного управління як всередині самої організації, так і існування демократичних інститутів в майбутній державі, управління

¹⁹ Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — с 50.

якої повинне було здійснюватися спираючись на авторитет та владу лідера організації.²⁰ В свою чергу, ОУН(б) було ініційовано ухвалення у м. Львові «Акт відродження Української держави» (30 червня 1941 р.). Відмова німецької окупаційної влади визнавати цей акт, репресії проти діячів ОУН(б) примусили цю течію українського національно-визвольного руху перейти до збройної боротьби проти нацистських окупантів. Організація під проводом лідера Степана Бандери робила спроби модернізувати програмні положення організації, створити демократичне представництво – революційний парламент: Українську головну визвольну раду (УГВР).²¹

Тобто, значна частина українських націоналістів основну загрозу вбачала у московсько-більшовицькій експансії. Але незрозумілим здається поєднання співпраці з німцями як з військовою машиною здатною здолати більшовицьку росію, та, водночас, з поляками, які вважали нацистів окупантами. Питання співпраці українців з Третім Рейхом було вирішено зі вступом Вермахту на територію Західної України, де окупаційна влада нацистської Німеччини почала проводити репресії з метою недопущення утворення незалежної України.

Іншим фактором, який справив визначний вплив на розвиток конфлікту, стали взаємні «чистки» мирного населення. Таким чином УПА та Армія Крайова намагались здобути владу та контроль у регіоні. Існування українців на територіях Східної Галичини та Західної Волині, за які вела боротьба Армія Крайова, а тим більше українського підпілля, було вкрай не вигідним для польської сторони, яка планувала

²⁰ О. Ю. Ленартович. Діяльність А. Мельника та ОУН(м) в роки Другої світової війни/с. 95-97. *eVNUIR: Домівка*. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1769/3/Lenartov.pdf>(дата звернення: 23.05.2023).

²¹ О. Ю. Ленартович. Діяльність А. Мельника та ОУН(м) в роки Другої світової війни/с. 97-98. *eVNUIR: Домівка*. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1769/3/Lenartov.pdf>(дата звернення: 23.05.2023).

відновлення польської державності по завершенні світового протистояння.²²

Тим паче, що позиція поляків, зокрема АК (Армії Крайова), була однозначною на рахунок українського питання. Поляки сприймали Західну Україну (Східну Галичину та Західну Волинь) як частину своєї відродженої держави, в той час як українці воліли повної незалежності від будь-яких зовнішніх сил. Це було точкою незгоди та повністю унеможливило варіант сумісної боротьби поневолених народів супроти Третього Рейху та Радянського Союзу.

Апогеєм протистояння українських та польських націоналістів у воєнний та післявоєнний періоди стала подія під назвою «Волинська трагедія», яка й досі є предметом суперечок. Загалом, за оцінками польських та українських експертів: «загинуло до 100 тис. поляків і 25–30 тис. українців. Українські вчені, здебільшого погоджуючись з таким співвідношенням, наводять скромніші цифри втрат – 35 і 15 тис., або й взагалі 12 та 5 тис.»²³ Найбільший жах полягав у тому, що людське життя у вирі цих подій було повністю знецінене. Окрім того, такі методи боротьби у часи Другої світової війни були буденністю. Через взаємну ненависть боротьба між сторонами зі збройного протистояння перетворилась у боротьбу за виживання, в першу чергу страждало мирне сільське населення.

Після завершення Другої світової війни Польща відновила своє існування у вигляді прокремлівської, комуністичної країни. Частина

²² Бака В. Злочин без терміну давнини: 75 років від спалення Сагрині. *Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт*. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/zlochyn-bez-terminu-davnyny-75-rokiv-vid-spalennya-sagryni>.

²³ Кучерепа М. 27-29. *Інститут історії України*.

URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_3/7.pdf

етнічних українських земель (Холмщина, Підляшшя, Лемківщина та Надсяння), відійшли новоутвореній комуністичній Польщі. Очікувано, що чи не головним завданням для польської влади знову постало вирішення українського питання. Тому, 9 вересня 1944 року Комітет національного визволення Польщі та уряд УРСР із санкції загальносоюзного політичного керівництва укладають «угоду про взаємний обмін населенням».²⁴ Понад 480 тисяч етнічних українців у рамках цієї угоди було примусово переміщено на територію УРСР.²⁵

Проте, повністю українське питання все ж не було вирішено, незважаючи на заходи польської комуністичної влади сумісно з СРСР та УРСР адже значна частина українців залишилась на українських землях у складі Польщі. Іншим фактором було й те, що та частина українського населення, яка залишилась, чинила спротив примусовій депортації: «Навіть застосовуючи жорстокі репресії, польській владі не вдалося повністю очистити територію до лінії Керзона від українців. Ураховуючи той факт, що договір про переселення між ПНР та УРСР утратив силу по збіганню термінів переселенських акцій, а українська сторона не захотіла його продовжувати, поляки стали шукати шляхи остаточної ліквідації української меншини на території Польщі.»²⁶

Окремо слід відзначити діяльність УПА, загони якої здійснювали рейди на автохтонних польських територіях. Рейди здійснювались з метою захисту українського населення Закерзоння, окрім цього

²⁴ Акція “Вісла”. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт.
URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.

²⁵ Акція “Вісла”. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт.
URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.

²⁶ Стрільчук В. Операція «Вісла»: перебіг, наслідки, сучасні оцінки. *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць*. 2012. РОЗД. VI. Пересел. процеси в роки Другої світ. війни і перші повоєнні роки. С. 546.

повстанці переслідували пропагандистські цілі, намагаючись інформувати світову громадськість: «УПА мала пропагандистську мету — поширити у світі інформацію про український визвольний рух. Закерзоння було важливим вузлом зв'язку між Проводом ОУН в Україні та на емі- грації. Керівництво визвольного руху розглядало його також як можливий плацдарм для започаткування спільної українсько- польської антирадянської боротьби.»²⁷

Через, численність загонів на території Закерзоння з початком операції «Вісла», УПА не вдалося реорганізуватись та продовжувати боротьбу в підпіллі на цих територіях, що стало одним із факторів розгрому провалу їх діяльності на Закерзонні: «Етапні для Повстанської армії події, такі, як поступова реорганізація УПА в другій половині 1945 р. чи її часткова демобілізація в 1946 р., не зачепили закерзонських відділів. Навпаки, саме цей час є періодом найвищого розвитку місцевих відділів УПА: до весни 1947 р. вони діяли такими великими з'єднаннями, як сотні, що, зрештою, стало однією з причин їхнього розгрому загонами ОГ «Вісла». У результаті визвольний рух на Закерзонні не зумів здійснити переходу на підпільну тактику боротьби й продовжити своє існування після 1947 р.»²⁸

Вирішенням для польської влади стали жорстокі репресії у відношенні до українців Закерзоння: «Станом на 31 липня 1947 р., за польськими даними, переселено 140 575 осіб, ув'язнено в концтаборі Явожно 3800 осіб, убито – 655, заарештовано – 1466 членів українського

²⁷ Вятрович В. УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ЗАКЕРЗОННІ В 1944-1947 роках/с.196. *Домашня сторінка*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65421/09-Vyatrovych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.03.2023).

²⁸ Вятрович В. УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ЗАКЕРЗОННІ В 1944-1947 роках/с. 195-196. *Домашня сторінка*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65421/09-Vyatrovych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.03.2023).

руху опору. Намагаючись прискорити асиміляцію переселенців, органи влади, звичайно, допускали переїзд в одну місцевість не більше 3–4 українських сімей. До кінця 1947 р. у містя, звідки було депортовано українське населення, переселено близько 14 тис. осіб польської національності. Офіційно операція «Вісла» завершена 31 липня 1947 р., але депортації українців продовжено до пізньої осені. Переселення тривало і в 1948 р. Останні 32 українські родини виселено з повіту Новий Торг до Щецинського воєводства на початку 1950 р.»²⁹

1.3. Українська суспільна думка та позиція влади

Еволюцію сприйняття українцями ОУН, УПА, Степана Бандери, і організацій можна пояснити безліччю факторів впливу. Змінні, які сприяють цьому явищу, складаються з вартих уваги подій минулого, політичних трансформацій, змін в ідеології та прогресивних перетворень у загальному суспільному сприйнятті. Розуміння цих чинників може допомогти краще зрозуміти трансформації в українському світогляді.

Загальна тенденція позитивного ставлення українців до вітчизняних національно-визвольних рухів, їх очільників, видатних постатей та їх діяльності в цілому, на мій погляд, викликана досить очевидними факторами.

Перш за все, слід зазначити, що суто логічним та очевидним аспектом, через який значна частина українців змінила або визначилась зі своїм ставленням до тих національно-визвольних рухів (перш за все, я виділяю саме ОУН(б), УПА та таких особистостей, як Степан Бандера, організацій, визначних постатей, що їх очолювали), про які власне йде мова у цій роботі, є чинник зацікавлення національною історією. Хоч і не

²⁹ Стрільчук В. Операція «Вісла»: перебіг, наслідки, сучасні оцінки. *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць*. 2012. РОЗД. VI. Пересел. процеси в роки Другої світ. війни і перші повоєнні роки. С. 547.

можна з впевненістю говорити про те, що він є визначальним, але на мое переконання, він є цілком логічним адже саме знання історії, навіть на базовому рівні, впливає на формування загальної та індивідуальної національної свідомості. Звичайно, причина цього також криється в тому, що росія почала нову фазу війни з Україною, розпочавши повномасштабне вторгнення, що вплинуло буквально на все.

Одночасно з тим, як суспільство, окремі його групи починають усвідомлювати, що вони є частиною політичного процесу незважаючи на те, чи приймають вони активну участь в політичному та соціальному житті, процесі, чи є абсолютно аморфними та маргінальними групами, зростає інтерес до суспільно-важливого. З усвідомленням того, що відсутність дії, бездіяльність теж є свого роду дією та тим чи іншим чином впливає на соціум, в цілому негативно, особливо під час повномасштабного вторгнення росії, змушує активізуватись навіть ті групи населення, які до повномасштабного вторгнення зовсім не цікавились політикою. Таким чином, рівень національної, суспільної самосвідомості під впливом подій, які стосуються, прямо чи непрямо впливають на абсолютно кожного громадянина України.

Наслідком мобілізації маргіналізованих груп населення (мається на увазі таких, щ обули свідомо або несвідомо відчужені від політичного процесу, не брали у ньому участь), та більшої частини суспільства масштабно вплинуло на формування українців як справжньої політичної нації. Окрім цього, слід зазначити, що еволюція недержавних інституцій під впливом фактору повномасштабного вторгнення росії, та формування громадянського суспільства є не менш важливими аспектами, що визначають рівень залученості, зацікавленості соціуму проблемами та їх вирішенням (перш за все в соціально-політичному вимірі). Саме тому, логічно буде стверджувати про зростання цікавості українців до власної

історії і як наслідок про підвищення позитивного ставлення до ОУН(б), ОУН(м), особистостей Степана Бандери, Андрія Мельника та інших.

Фактори, які мали значущий вплив на зміни настроїв та переконань українського населення відносно українських національно-визвольних рухів та постатей, які відіграли велику роль у відстоюванні ідей незалежності України, в різні історичні проміжки, такі, як поступова декомунізація та відрив від усього, що зараз тісно асоціюється з росією та російським:

«- Українці позитивно ставляться до воїнів, які захищали Батьківщину від ворогів у різні часи та у складі різних армій. Переважна більшість (96%) позитивно ставляться до воїнів сучасної української армії. Також в українському суспільстві домінує позитивне ставлення до радянських воїнів, які воювали проти фашизму (85%), і до воїнів УПА (71%). І якщо в оцінках радянських воїнів та воїнів УПА все ще існують регіональні відмінності, то щодо сучасних воїнів української армії спостерігається повний консенсус у всіх регіонах та вікових групах.

- Значно зросла підтримка визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за національну незалежність України: 81% підтримують, і лише 10% - проти. З 2010 року ця підтримка зросла в 4 рази, а з 2015 року - вдвічі.

- Богдан Хмельницький та Михайло Грушевський є українськими історичними постатями, які однозначно позитивно сприймаються українським суспільством (понад 90% опитаних). Протягом останніх років спостерігається позитивна тенденція у ставленні до українських історичних постатей, навколо яких ще десятиліття тому точилися гострі дискусії в українському суспільстві. Зокрема, поступово покращилося ставлення до Івана Мазепи (44% у 2012 році та 76% у 2022 році), Симона Петлюри (26% у 2012 році та 49% у 2022 році) та Степана Бандери (22%

у 2012 році та 74% у 2022 році). Важливо, що позитивне ставлення до ідеолога українського націоналізму переважає сьогодні в південно-східних регіонах України, а також серед тих, хто в повсякденному житті спілкується лише російською мовою.»³⁰

Соціально-історичне середовище, пов'язане з Другою світовою війною та українсько-польським протистоянням, мало значний вплив на формування українського світогляду. Наслідки широкомасштабного насильства, примусової міграції та авторитарного регулювання, запровадженого різними окупаційними владами, мали значний вплив на ставлення українців до Організації українських націоналістів (ОУН) та її лідерів. Намагання із знищення української національної свідомості шляхом асиміляції, фізичного винищення, притіснення культури, мови історичного минулого вплинуло не лише на формування комплексу меншовартості, а й до появи та підтримки багатьох пропагандистських міфів, що десятиліттями формували ставлення значної частини українського суспільства до ОУН та УПА, та націоналізму як явища загалом. Проте, з незалежністю України ці міфи, позиції почали поступово викорінюватись, з'явилися більш точні та правдиві інтерпретації історичних подій, змінились часи, змінились покоління й національна самосвідомість українців знову розквітла.

Важливо також зазначити, що в вітчизняній історіографії, як і в інфопросторі прийнято визначати польську владу на теренах України в міжвоєнний період як окупаційну.³¹ Саме так вона й сприймалась

³⁰ The Tenth National Survey: Ideological markers of the war (April 27, 2022). *Соціологічна група Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/desyatyy_obschenacionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html (date of access: 16.03.2023).

³¹ Ігор Дерев'яний. Польська окупація Західної України у 1918-1939 роках. Як це було? - Ukrainian people. *Ukrainian people*. URL: <https://ukrainianpeople.us/польська-окупація-західної-україни-у-191/> (дата звернення: 10.05.2023).

українцями, не кажучи вже про українських націоналістів ОУН, які радикальними методами намагались здобути незалежність нашої держави. Український історик і політичний діяч Володимир В'ятрович у своєму інтерв'ю надає наступні тези для роздумів: «Очевидно, що українці в міжвоєнний період мусили боротися за свободу не тільки проти радянської влади, яка захопила абсолютну більшість нашої території, а й проти польської влади, яка окупувала частину Західної України. Втім діяльність ОУН була боротьбою не проти поляків, а проти окупаційної держави. Тож нерозуміння історії ОУН з боку польських істориків, які наполягають на нібито притаманній оунівцям полонофобії, виглядає просто штучно.»³²

Крім того, репресивна політика радянського режиму після Другої світової війни мала значний вплив на погляди українців. ОУН була визначена радянською владою як організація націоналістичного та антирадянського спрямування, що призвело до запровадження суворих заходів переслідування та придушення. Як наслідок, значна кількість українських громадян намагалася відмежуватися від ОУН та її лідерів, щоб уникнути будь-яких можливих репресивних заходів. Або ж дійсно вірили в радянську пропаганду, не маючи альтернативних точок зору та інформації. З часів незалежності України асоціація з Степаном Бандерою та взагалі слово «бандерівець», навіть до останнього часу, несла серед певних категорій населення суто негативний характер. російська пропаганда не далеко відійшла від радянської – українці які є патріотами своєї вітчизни обов'язково тавруються терміном «бандерівець».

³² Наталка Позняк-Хоменко, Вятрович В. Головний урок ОУН: боротьба за свободу має бути безкомпромісною. *Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт*. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/golovnyy-urok-oun-borotba-za-svobodu-maye-buty-bezkompromisnoyu> (дата звернення: 08.05.2023).

Після пострадянських перетворень і здобуття Україною незалежності в 1991 році розпочався повільний етап відродження та еволюціонування української національної ідентичності. Український народ розпочав процес переоцінки свого національного наративу, який включає в себе критичне вивчення історичних постатей, національно визвольних рухів в цілому. Цей перехід справив помітний вплив на українські перспективи, проклавши шлях до здогадок і діалогів, пов'язаних з історичною пам'яттю та самосприйняттям.

Ідеологічні розколи українського націоналістичного руху також вплинули на світогляд українців. Розбіжності, що виникли між фракціями Степана Бандери та А. Мельника, які ґрунтувалися на відмінностях у підходах до реалізації дій, кінцевою метою яких була незалежність України, призвели до появи різних поглядів на цих лідерів та організації, що вони очолювали.

РОЗДІЛ 2.

ПОЛЬСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ 1942–1947 РОКІВ ТА НАУКОВИЙ ДИСКУРС

2.1. Україно-польський конфлікт та дотичні до нього події з точки зору польської перспективи

Офіційна позиція польської влади, наукових кіл та суспільна думка в цілому щодо першопричин подій, які стали каталізатором протистояння україно-польського протистояння в 1942-1947 рр., суттєво відрізняється від українського бачення. Важливо усвідомлювати, що різний рівень знань про історію кожної групи чи окремої людини може впливати на громадську думку в різних масштабах. Незважаючи на широкий спектр охоплених тем, історична свідомість та чутливість проявляються як повторювані мотиви. Окрім цього, слід не збувати й про те, що інтерпретація тих подій, може викликати у певних груп населення як мінімум негативне ставлення до українців, а в деяких випадках й почуття відвертої ненависті, навіть на фоні подій сьогодення, в часи коли Україна вкотре відстоює своє право на існування, свою незалежність та територіальну цілісність, життя своїх громадян, а також безпеку і стабільність в Європі (в т. ч. і в Польщі) у війні проти росії.

У міжвоєнний період польська влада розглядала «українське питання» з перспективи загрози для внутрішньої стабільності Польщі й загрози її незалежності в цілому. Безумовно, обидві сторони конфлікту діяли виходячи з національних інтересів. Дії націоналістичних рухів та організацій, здійснювались на основі цілої низки змінних, що охоплювали такі, життєво важливі аспекти, як захист національних інтересів, спірних територій, які з погляду польського шовінізму, були невід’ємною частиною Польської держави.

Для того, щоб прояснити польську перспективу, бачення політики польської влади та конфлікту між українцями та поляками в цілому, що вилився в страшну трагедію для обох сторін, слід звернутися до певних польських дослідників, науковців, істориків таких як: Павел Маркевич (Paweł Markiewicz); Гжегож Мотика (Grzegorz Motyka); Маріуш Зайончковський (Mariusz Zajaczkowski).

Польський дослідник Павел Маркевич, розглядаючи передумови збройного конфлікту, велику увагу звертає на демографічну ситуацію, роблячи відповідні, логічні висновки. Згідно з Павелем Маркевичем, демографічна ситуація на південному сході Польщі у міжвоєнний період характеризувалася різким контрастом між переважно сільським українським населенням і польською та єврейською громадами, які, на думку дослідника, переважали українське населення в великих містах.³³ Окрім цього, в контексті контрасту поглядів, в якому й криється їх розбіжність між сучасними українськими й польськими дослідниками, він говорить про те, що українські демографи, як під час війни, так і після неї, оскаржували офіційні польські статистичні дані, стверджуючи, що на

³³ Paweł Markiewicz. The Ukrainian Central Committee, 1940-1945: A Case of Collaboration in Nazi-Occupied Poland/Chapter 1: Polish-Ukrainian Relations during the Interwar Period/c. 25. URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/70404/markiewicz_the_ukrainian_central_committee_1940-1945_a_case_2018.pdf?isAllowed=y&sequence=1 (дата звернення: 07.04.2023).

території Польщі, зокрема на Західній Волині, Підляшші, Південному Поліссі та Східній Галичині, проживало до 6 мільйонів українців. Три південно-східні воєводства, до складу яких входила й колишня Східна Галичина, разом стали відомі як "Східна Малопольща" (або як її ще називають «Мала Польща»).34

Польська влада, намагаючись посилити польську присутність й, відповідно, свій вплив в цих регіонах, почала проводити політику «осадництва». Польський уряд сприяв поселенню польських ветеранів війни та загалом поляків на теренах компактного проживання українців, виділяючи їм землю.³⁵ Ця політика викликала невдоволення серед груп українських селян, які, на противагу полякам, мали обмежений доступ до землі.³⁶ Крім того, польський уряд встановив внутрішній кордон, відомий як «Сокальський кордон», щоб відокремити українські громади на Волині від більш політично активних українських груп в Східній Галичині.³⁷ Метою цього було обмеження поширення української національної свідомості та посилення контролю над українським населенням, що проживало на території Волині.

Лише на прикладі цих дій польської влади відносно територій, що входили до складу Польщі, можна зрозуміти складність і напруженість українсько-польських відносин у міжвоєнний період. Вони сприяли

³⁴ Там само.

³⁵ Ukraine - Polish-Greek Conflict, Catholic Church, and Nationalists. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Western-Ukraine-under-Polish-rule> (date of access: 07.04.2023).

³⁶ Жуковський Є. О. Політика «осадництва» Другої Речі Посполитої у західноукраїнських землях (20-ті – 30-ті рр. хх ст.): історико-правове дослідження : автореф. дис./с. 12-13. *KhNUAIR :: Головна*. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/62533dc8-de99-4abf-873b-8858d98abb40> (дата звернення: 07.04.2023).

³⁷ Оксана Каліщук. ДО ПРОБЛЕМИ СОКАЛЬСЬКОГО КОРДОНУ/с. 1-7. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kalischuk_Oksana/Do_problemy_sokalskoho_kordonu_za_materialamy_mi_zhvoiennoi_presy.pdf?PHPSESSID=oeq7tv14hoh4786gku4lq7nlq1 (дата звернення: 08.04.2023).

зростанню невдоволення та розчарування діями польського керівництва з боку українських селян, які відчували себе маргіналізованими та, очевидно були всіляко обмежені в своїх національних прагненнях. З точки зору польського розуміння, проблеми «українське питання» є досить складним, але в основному, аналітика, що надається польськими дослідниками частково виправдовує польський шовінізм. Розуміння цієї історичної динаміки дає важливе уявлення про виклики, з якими стикалися як українці, так і поляки в контексті українсько-польського конфлікту та його сучасної інтерпретації.

Виходячи з логіки польського погляду на питання доцільності дій польського уряду та окремих польських націоналістичних, повстанських рухів та організацій періоду Другої світової війни, які брали участь в збройній боротьбі супроти українських організацій, можна дійти певних висновків. Як от, наприклад, що дії польського уряду, який провадив політику дискримінації етнічного українського населення на українських етнічних територіях, що знаходились під контролем Польської держави в міжвоєнний період, пояснювалися тим, що були спрямовані на дотримання цілісності та посилення «слабких точок» держави в перспективі, бо український націоналізм становив загрозу у контексті виживання країни в цілому.

Український націоналізм міг призвести до громадянської війни, появи сильних сепаратистських рухів, а з залученням зовнішніх сил міг не просто розколоти Польщу, а й взагалі загрожував самому її існуванню. Тому мета, яку переслідувала польська влада у міжвоєнний період, є досить раціональною, використовуючи такі методи, як осадництво, політика полонізації освіти тощо. З польської точки зору, вони були покликані зберегти суверенітет та територіальну цілісність держави, зменшити вірогідність загрози та стабілізувати внутрішньо-політичне

становище. Але ці імперіалістичні методи, які були зазначені раніше, були неприпустимі з морально-етичної точки зору, врешті решт вони лише посилили невдоволення українства та сприяли зростанню популярності серед українців радикально націоналістичних груп, які були готові до застосування насилля задля відстоювання вимог своїх послідовників.

Польські націоналістичні рухи, такі як АК (Армія Крайова), що є безпосереднім суб'єктом, актором подій україно-польського протистояння 1942-1947 рр., розглядається польськими дослідниками як організація, яка захищала інтереси польського народу й мала на меті визволення територій Польщі з під окупації (до яких обов'язково відносили Східну Малопольщу й Волинь).

Інтереси та погляди українських та польських національно-визвольних рухів, зокрема УПА та АК, зіткнулись й швидко переросли в збройне протистояння, конфлікт на основі національної, релігійної, культурної ознак. Боротьба між організаціями супроводжувалась жорстокістю з обох сторін, проте часто можна побачити, що дії з боку АК трактуються польською історіографією такими, що відповідають тогочасній дійсності з поправкою на те, що вони були покликані захистити перед усім польське населення й були відповіддю на дії українських націоналістів.³⁸

В академічних колах Польщі тривають розбіжності щодо генезису та оцінки відплатних заходів, вжитих членами польського підпілля проти українців під час конфлікту 1942-1947 рр. Польські історики сходяться на думці, що існує фундаментальна різниця між акціями помсти, що

³⁸ Portnov A. Clash of victimhoods: the volhynia massacre in polish and ukrainian memory. *openDemocracy*. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/clash-of-victimhood-1943-volhynian-massacre-in-polish-and-ukrainian-culture/> (date of access: 23.04.2023).

призвели до загибелі цивільного населення серед українців у 1943-1945 рр., та навмисним винищенням, організованим керівництвом ОУН(б).³⁹

Як акції помсти польського підпілля, так і спроби «самозахисту» були в першу чергу вмотивовані необхідністю захистити свої громади від нападів з боку українських націоналістів. На тлі зростаючого напруження і насильства в самій зоні конфлікту з'явилися інструкції від вищого командування АК із закликом до актів відплати, що включали в себе, по суті, терористичні дії, які ґрунтувалися б на засадах, заснованих на колективному покаранні, застосованому до всього ворожого цивільного населення.⁴⁰ Весна 1944 р. позначилася українсько-польським протистоянням на Холмщині. При цьому, хоча польські акції відплати та антипольські операції, проведені ОУН(б) і УПА, мали певні спільні риси, вони відрізнялися за намірами, що стояли за цими діями, а також за масштабами.⁴¹ Тобто, в польській історіографії часто наголошується на тому, що відплатні заходи, які провадила та до яких агітувала місцеве польське населення АК відносно українського мирного населення, були незрівнянні за масштабами, кількістю жертв та жорстокістю. Таким чином з'являються тези про те, що ОУН(б) та УПА фактично вчиняли геноцид відносно польського народу, а дії АК трактуються як етнічні чистки.

Важко насправді ж навіть судити про приблизну кількість українських жертв, загиблих від дій поляків. Наприклад, за словами

³⁹ Mariusz Zajączkowski. Polish-Ukrainian Historical Disputes over the Volhynian Massacres. *Volhynia Massacre*. URL: <https://volhyniamassacre.eu/zw2/controversies/183,Polish-Ukrainian-Historical-Disputes-over-the-Volhynian-Massacres.html> (date of access: 08.04.2023).

⁴⁰ Mariusz Zajączkowski. Polish-Ukrainian Historical Disputes over the Volhynian Massacres. *Volhynia Massacre*. URL: <https://volhyniamassacre.eu/zw2/controversies/183,Polish-Ukrainian-Historical-Disputes-over-the-Volhynian-Massacres.html> (date of access: 08.04.2023).

⁴¹ Там само.

польського історика Маріуша Зайончковського (Mariusz Zajaczkowski), вбивства українських селян від рук Армії Крайови та Селянських батальйонів наприкінці німецької окупації часто подаються як просто нещасні випадки.⁴²

Розгортання операції "Вісла" була напряму пов'язане з побоюваннями щодо національної безпеки і мало на меті переселення українських громад, розташованих у південно-східних регіонах Польщі. Вона зображується як засіб відновлення миру і стабільності в сусідніх регіонах, особливо в тих, де була присутня Українська повстанська армія (УПА). Згідно з польською історіографією, операція була проведена з метою запобігання будь-яких потенційних збройних конфліктів і нейтралізації повідомлень про співпрацю між українцями і тими, хто становить загрозу польській безпеці.⁴³

Представлена точка зору має на меті засвідчити про те, що проведення операції "Вісла" було необхідним для забезпечення добробуту мешканців Польщі та збереження суверенітету країни. Багато зображень переселення українців свідчать про те, що це добровільна акція, покликана захистити регіональну громаду від потенційної небезпеки, а також сприяти інтеграції постраждалих у польську культуру.

Важливо відзначити, що існують різні погляди на операцію "Вісла" серед сучасних польських істориків. Деякі дослідники, наприклад, Г. Мотика, стверджують, що операція була більш репресивною і каральною за своїм характером, з примусовим переселенням і обмеженням привілеїв

⁴² Там само.

⁴³ Antoni Zakrzewski. The Operation 'Vistula' | ENRS. ENRS. URL: <https://enrs.eu/article/the-operation-vistula> (date of access: 03.05.2023).

постраждалої української громади.⁴⁴ Звісно це трагічна, для українського народу, сторінка історії, навколо якої й досі точаться суперечки між українськими та польськими дослідниками. Саме різноманітність пояснень свідчить про безперервні суперечки та дискусії, що точаться як у польських академічних колах, так і в суспільстві.

Згідно з польськими джерелами, рішення розпочати операцію «Вісла» було спровоковане смертю генерала Кароля Свєрчевського. 28 березня 1947 року заступник міністра оборони Польщі став жертвою засідки, влаштованої Українською повстанською армією (УПА).⁴⁵ Убивство Кароля Свєрчевського стало крайньою точкою, після якої розпочались сумісні польсько-радянські заходи з примусового переселення українців до УРСР. До цього, відповідно до радянсько-польської угоди «Про репатріацію», ратифікованої 19 вересня 1944 року, близько п'ятисот тисяч українців у Польщі були переселені до УРСР.⁴⁶

Гжегож Мотика, відомий польський історик та дослідник, описуючи проблематику питання операції «Вісла», загалом покладає основну відповідальність на радянське керівництво, ПРП (польську робочу партію): «Втім, незалежно від того, чи ми визнаємо операцію «Вісла» комуністичним злочином, чи спробою етноциду, безперечно те, що вона була проведена за дорученням комуністичного Політбюро та відбулася у часи прогресуючої сталінізації Польщі.»⁴⁷ Тобто, позиція Г.

⁴⁴ Grzegorz Motyka. The place of wisła operation in the 20th polish history. *Lvivcenter*. URL: <https://www.lvivcenter.org/en/discussions/wisla-operation/> (date of access: 07.05.2023).

⁴⁵ John Jaworsky. Operation Wisła. *Home, Encyclopedia of Ukraine*. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\O\POperationWisK5a.htm> (date of access: 02.05.2023).

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Гжегож Мотика. ВІД волинської РІЗАНИНИ ДО ОПЕРАЦІЇ «ВІСЛА» ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943-1947 рр. Київ : Дух і літера, 2013. 356 с./с.287 URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Motyka_Gzhegozh/Vid_volynskoi_rizanyny_do_operatsii_Visla_Polsko-ukrainskyi_konflikt_1943-1947_rr.pdf?PHPSESSID=hun2mcn2qvi9cpsrskuujj5k86 (дата звернення: 04.05.2023).

Мотики полягає у спробі покласти відповідальність за проведення операції «Вісла» на зовнішні чинники (керівництво СРСР та нав'язаний ним уряд повоєнної Польщі), ігноруючи такий чинник, як ступінь підтримки цієї акції громадянами Польщі, незалежно від їх політичних переконань.

Слід зауважити, він гостро засуджує тих індивідів, які виголошують думку про те, що операція «Вісла» була необхідністю: «Втім дивує, що й сьогодні вона знаходить захисників, котрі вважають її проведення цілком обґрунтованим, або навіть «етичним імперативом». Такі особи ставлять відтак цілком безпідставний знак рівності між ОУН-Б і УПА, діяльності яких органи влади фактично були зобов'язані покласти край, і всіма польськими громадянами української національності, задалегідь припускаючи їх нелояльність.»⁴⁸

Польський науковець Гжегож Мотика з засудженням ставиться як до депортації українців 1944-1946 рр., так і до операції «Вісла», визнаючи неправомірність, непотрібність цих дій. Його головна думка полягає в тому, що щодо операції «Вісла» неможна вживати термін «геноцид» і також неможна ставити знак рівності між операцією «Вісла» та, наприклад, волинською трагедією (яку він визнає геноцидом польського населення), відповідальність за яку безпосередньо покладається на УПА.⁴⁹ Проте, Г. Мотика визнає, що термін «етнічні чистки» слід відносити до операції «Вісла».⁵⁰

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Гжегож Мотика. ВІД волинської РІЗАНИНИ ДО ОПЕРАЦІЇ «ВІСЛА» ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943-1947 рр. Київ : Дух і літера, 2013. 356 с./с.280
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Motyka_Gzhegozh/Vid_volynskoi_rizanyiny_do_operatsii_Visla_Polsko-ukrainskyi_konflikt_1943-1947_rr.pdf?PHPSESSID=hun2mcn2qvi9cpsrskuujj5k86 (дата звернення: 04.05.2023).

⁵⁰ Там само.

2.2. Сучасна оцінка конфлікту 1942-1947 рр. науковою та політичною спільнотою Польщі

Для повного розуміння українсько-польського конфлікту 1942-1947 років важливо усвідомити, як польські урядовці та науковці його оцінювали. Участь певних осіб у формуванні специфічних поглядів на українсько-польський конфлікт та дотичні до нього події (Волинська трагедія; операція «Вісла»), викликала дискусії серед істориків та політологів щодо ймовірності спотворення ними подій минулого.

Польський уряд, як в минулому, так і зараз, стикається зі звинуваченнями у вибіркового трактуванні конфлікту, з акцентом на зображенні поляків як жертв і нехтуванні або ігноруванні скарг українців. Цей метод має на меті сприяти зміцненню почуття солідарності серед громадян, посилити відчуття несправедливості та виправдати певні заходи чи поведінку. Маніпулюючи за допомогою інтерпретації історичних подій, високопосадовці можуть зміцнювати концепцію польської національної ідентичності та підтримувати сприятливе середовище й імідж як всередині країни, так і в усьому світі.

Історики, які несуть відповідальність за ретельне вивчення та розшифрування історичних подій, також можуть бути схильні до упередженості та фальсифікацій. На їхню роботу можуть впливати численні фактори, такі як політичні впливи, націоналістичні емоції та інституційні зв'язки. Як наслідок, висвітлення українсько-польського конфлікту може бути маніпулятивним або упередженим, навмисно чи ненавмисно, щоб відповідати певним точкам зору або переконанням.

Популярним методом маніпуляції є навмисне виключення або применшення конкретних історичних деталей, які, як наслідок

суперечать офіційній версії подій. Наприклад, підрахунок жертв внаслідок Волинської трагедії з обох сторін ускладнений самою історією. Події Другої світової війни, боротьба проти двох тоталітарних держав, унеможлиблює точний підрахунок жертв як з української так і з польської сторін. Це включає також недооцінку польських випадків насильства або неправомірної поведінки і перебільшення українських дій, щоб зобразити конфлікт як односторонню агресію проти поляків. Через певні політичні позиції, на яких твердо стоять польське суспільство і польська влада ускладненим є і діалог між сторонами, що заважає консенсусу та примиренню в контексті вирішення суперечок з приводу українсько-польського конфлікту 1942-1947 рр. Важливо зазначити, що різні історичні факти, фактори, певні умови та аспекти того історичного періоду спеціально замовчуються або їхня роль применшується задля виправдання або навпаки звинувачення однієї з сторін.

Слова науковця Гжегожа Мотики свідчать про його об'єктивну позицію щодо операції «Вісла» з точки зору оцінювання конфлікту 1942-1947 рр., але ми маємо випадки коли подібні події намагаються виправдовувати окремі представники польської наукової спільноти. Таким прикладом слугують слова польського історика Анджея Запаловського: «Якби операцію було зреалізовано через два-три роки після знищення українського підпілля, це була б відплата у формі етнічної чистки. У цьому випадку, це було тактичний розгром українського підпілля, оскільки практично кожну українську родину піддавали теророві, змушували допомагати українському підпіллю».⁵¹ Тобто, частина польської наукової спільноти не визнає операцію «Вісла»

⁵¹ У Перемишлі говорили про акцію «Вісла». Без участі українців. *Polskie Radio dla Zagranicy*. URL: <http://archiwum.radyjo.net/5/38/Artykul/301773> (дата звернення: 03.05.2023).

етнічною чисткою, намагаючись виправдати її необхідність, незалежно від ставлення до тогочасного прорадянського уряду Польщі.

Проте, важливо зазначити, що з уст певних українських політиків та науковців все ж лунала критика в бік Гжегожа Мотики з приводу його книги «Від волинської різанини до операції Вісла». Стаття колишнього депутата волинської обласної ради Олександра Пирожика «Правда» Гжегожа Мотики...» 2013 року, в якій він намагається вказати на маніпулювання даними та необ'єктивність тез вказаної книги Г. Мотики про геноцид польського народу на територіях Волині та Галичини, різко критикує погляд польського дослідника.⁵² У такому ж контексті позиції Г. Мотики критикуються українським істориком Богданом Гудем, який на питання журналістки про неможливість дійти згоди та порозуміння між українськими та польськими дослідниками відповів наступним чином:

«— Зараз польські історики, образно кажучи, тримаються «генеральної лінії партії». Ухвала польського Сейму була проголосована в липні 2016 року, тому крок вбік від неї загрожує неприємностями. На жаль, польські історики теж доклалися до цієї ухвали. Зокрема, професор Гжегож Мотика, який заклав наукові фундаменти волинського «людобуйства» (геноциду). Читаючи його праці, а, особливо, слухаючи публічні виступи, розумієш, що таке політика маніпуляцій, через яку ми не можемо знайти з ним порозуміння. Скажімо, я багато років говорю про масову участь волинського селянства в антипольських акціях на Волині 1943 року. Мотика ж пише про це у своїй книжці, покликаючись на останнього командувача УПА Василя Кука (2006 рік), тобто дає

⁵² Пирожик О. «Правда» Гжегожа Мотики не має нічого спільного з нашою правдою. *ВолиньPost*. URL: <https://www.volynpost.com/blogs/807-pravda-zhegozha-motyky-ne-maie-nichogo-spilnogo-z-nashoyu-pravdoyu> (дата звернення: 06.05.2023).

зрозуміти читачеві, що сказане Куком є вибілюванням УПА. Натомість, чи не першим про масову участь православного селянства в антипольських акціях ще далекого 1990 року писав колишній командувач здолбунівського округу польської Армії Крайової капітан Вінцент Романовський. Мотика неодноразово покладається на його спогади, але коли я звернув його увагу на відповідний розділ, в якому йдеться про селянську реbelieю (повстання), то відповідь маститого ученого була шокуючою: «Я цього не читав!!!».⁵³

Політичні та ідеологічні чинники мають здатність формувати і впливати на напрямок історичних досліджень та академічних пошуків, особливо в царині суспільних наук. Це може проявлятися як тенденція до ретельного відбору джерел або просування певних інтерпретацій, які підтримують вже існуючі ідеї або бажані результати. Як наслідок, точки зору чи оцінки, які відрізняються від загальноприйнятих, можуть бути проігноровані або відкинуті, що перешкоджає формуванню цілісного та неупередженого розкриття питання. Таким чином, для прикладу можна згадати слова чинного Президента Польщі Анджея Дуди, які він виголосив на вшануванні 74-х роковин Волинської «різанини» (саме такий термін частіше вживається польськими дослідниками), 1942-1943 років, що відбувалося на півночі Польщі, у Гданську: «На Волині було вбито понад 100 000 польських громадян. Як народ, ми повинні пам'ятати і завжди нагадувати про це».⁵⁴ Дуже часто оцінки про кількість жертв, які лунають з уст представників польської влади або ж окремих польських

⁵³ Терещук Г. Волинська трагедія: ненависть українців до поляків формувалась десятиліттями. Передумови і мотиви. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volynska-trahediya-polyaky-ukrayintsi-dyversanty-bandy/31352114.html>(дата звернення: 28.05.2023).

⁵⁴ "We must remember and remind about Volhynia Massacre". *The official website of the President of the Republic of Poland* *Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej* *Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej PL*. URL: <https://www.president.pl/news/we-must-remember-and-remind-about-volhynia-massacre.36463>(date of access: 06.05.2023).

дослідників значно перебільшуються. Подібні перебільшення, незважаючи на заклики до компромісу та співпраці, викликають негативну реакцію з боку певних груп українського суспільства та стають приводом для обговорення цієї теми в інформаційному просторі.

Окрім цього існують й істотні маніпуляції, як от тісний зв'язок українських націоналістів та звичайного українського населення з німецькою адміністрацією. Польські наративи про український колабораціонізм з німцями під час Другої світової війни лунають й зараз, незважаючи на подібні випадки серед польського населення, та всі об'єктивні фактори, якими це було обумовлено. Польська влада твердо стоїть на своїх позиціях, щодо «геноциду» поляків у 1943 році виправдовуючи також польський націоналізм та шовіністичну політику польського уряду в міжвоєнний період та дії польських націоналістичних організацій.⁵⁵ Ми можемо неодноразово спостерігати цю позицію, наприклад, чинний Прем'єр-міністр Матеуш Моравецький заявив, що уряд займає "надзвичайно критичну позицію щодо будь-якої глорифікації або навіть пам'яті про Бандеру", й додав, що під час війни мали місце "жахливі українські злочини", включаючи "геноцид".⁵⁶ Тобто, одностайна позиція Польщі з приводу конфлікту 1942-1947 рр., та дотичних до цього конфлікту подій, особливо подій волинської трагедії, ставить українську сторону в позицію винних, не даючи змоги об'єктивним історичним оцінкам завершити діалог навколо цих гострих питань.

Польська сторона невпинно продовжує називати волинську трагедію «геноцидом», тоді як в сучасній українській історіографії,

⁵⁵ Poland condemns Ukraine's commemoration of wartime nationalist leader Bandera. *Notes From Poland*. URL: <https://notesfrompoland.com/2023/01/02/poland-condemns-ukraines-commemoration-of-wartime-nationalist-leader-bandera/> (date of access: 04.05.2023).

⁵⁶ Там само.

соціально-політичному просторі України прийнято вважати, що відбувались етнічні чистки з обох сторін, визнаючи, що через низку демографічних та певних інших факторів жертви з польського боку є вищими, однак вони не сягають значень заявленими польською владою. Окрім цього, точаться дискусії з приводу вживання терміну «геноцид». На думку українського історика та політичного діяча В. В'ятровича, «Визнання цих подій геноцидом є зручним інструментом для приховування злочинів, які мали місце з польського боку».⁵⁷ Вплив від визнання геноциду поляків під час волинської «різанини» польським сеймом є очевидним в контексті негативного впливу на сучасні українсько-польські відносини в цілому, та на імідж нашої держави.

На рахунок співпраці українців з німецькою адміністрацією у часи Другої світової, то в цих звинуваченнях польська сторона майже не враховує те, що багато українців виходили з ідеї про те, що така співпраця надасть їм змогу ефективно протистояти зовнішнім ворогам та в подальшому дасть можливість створити незалежну державу. Також польська сторона часто не враховує фактів співпраці груп польського населення на Волині з німецькою адміністрацією та частини польського населення з радянськими партизанами.⁵⁸ Це мало колосальний вплив на ставлення українського населення до поляків та збільшувала міжетнічну напругу, адже УПА боролись з обома тоталітарними режимами.⁵⁹

⁵⁷ Святослав Хоменко. "Геноцид" на Волині: питання і відповіді - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160722_volyn_qa_sx (дата звернення: 19.05.2023).

⁵⁸ Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. С. 34.

⁵⁹ Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 792 с.

Такий погляд призводить до історичних неточностей, вигідних польській стороні, й політичних маніпуляцій, які особливо проявляються в контексті негативного ставлення поляків до ОУН, УПА і особливо особистості Степана Бандери. Політичні й історичні маніпуляції щодо українсько-польського конфлікту 1942-1947 рр. призводять подекуди до відкритої ненависті та ворожнечі в бік українців, звичайно це стосується особливо радикальних груп польського населення. Прикладом цього слугує антиукраїнський марш «орлят перемишльських та львівських», що підтримувався тодішнім мером Перемишлю – Робертом Хомою.⁶⁰

Ця ненависть та такі наративи, як: «Перемишль і Львів - польські назавжди» і відверті та безглузді фейки з боку агресора такі як: «Польща розпочала приховану мобілізацію, аби в майбутньому захопити Львів»; «Польща планує окупувати частину України»; «На Львівщині вирішили влаштувати референдуми щодо приєднання заходу України до Польщі»; «втілювати план Варшави та Києва щодо повернення частини України до Польщі будуть польські найманці», активно розпалювалась росією, задля погіршення польсько-українських відносин та підвищення рівню внутрішньої нестабільності в Україні.⁶¹

За словами В. Вятровича, польська політика (принаймні до 24 лютого 2022 року) відносно питання українсько-польського конфлікту була спрямована на те, щоб «зафіксувати вигідні їм оцінки та інтерпретації».⁶² Регулярними є випадки коли представники польської

⁶⁰ Окситюк А. "Марш орлят": чому Польща стає небезпечною для України. *apostrophe.ua*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2016-12-12/marsh-orlyat-pochemu-polsha-stanovitsya-opasnoy-dlya-ukrainyi/8845> (дата звернення: 26.05.2023).

⁶¹ Білоусенко О. Чи хоче Польща захопити столицю Львів? Російські фейки про польсько-українські відносини. *Нова Польща*. URL: <https://novapolshcha.pl/article/chi-khoche-polsha-zakhopiti-stolicyu-lviv-rosiiski-feiki-pro-polsko/> (дата звернення: 21.04.2023).

⁶² Ukrinform. Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2495401-volodimir-vatrovic-golova-ukrainskogo-institutu-nacionalnoi-pamati.html> (дата звернення: 22.04.2023).

наукової спільноти намагаються пом'якшити або навіть повністю зняти відповідальність з польської сторони за вбивства українців, таким чином відмовляючись від впровадження концепції колективної відповідальності з приводу цього питання для обох сторін:

«А цифра 100 тисяч загиблих, яку нав'язують польські політики, – абсолютно необгрунтована жодними історичними чи демографічними дослідженнями. Вона, на мою думку як історика, що займається цією тематикою, є суттєво перебільшеною. Ще більш дивну цифру в 5 тисяч вбитих українців озвучив президент Польщі Дуда. Перевищення власних втрат, суттєве заниження українських — це політичні маніпуляції, які навряд чи сприяють порозумінню в сьогодні.

Повертаючись до реальних втрат з обох сторін у цьому конфлікті, треба розуміти, що їх підрахунок - це робота, яка ще тільки має бути здійснена. Завдяки відкритості архівів в Україні ми починаємо глибше розуміти цю тему. І через це говорити про завершення дискусії, про кількість українських чи польських втрат занадто рано. Тим більше, абсолютно недоречно і навіть шкідливо фіксувати в законодавчих актах якісь конкретні цифри. Це, на жаль, має місце з польського боку, і не лише в заявах президента, а й у рішеннях парламенту.

Загалом ми бачимо з боку польських політиків бажання не просто контролювати історію, а й зафіксувати вигідні їм оцінки та інтерпретації, навіть ціною зупинки історичних досліджень та дискусій між фахівцями. Саме таку ціль переслідує і нещодавно ухвалений новий Закон про польський Інститут національної пам'яті.»⁶³

⁶³ Ukrinform. Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2495401-volodimir-vatrovic-golova-ukrainskogo-institutu-nacionalnoi-pamati.html> (дата звернення: 22.04.2023).

Проте, слід не забувати, що істотна частина сучасної польської наукової спільноти виступає за конструктивний дискурс між українською та польською сторонами стосовно «гострих питань».

У Польщі існують різні погляди на українсько-польський конфлікт, але захист інтересів Польщі та дії її підпілля висвітлюються певними особами з націоналістичними або консервативними переконаннями, коли вони стикаються з відчутною загрозою. Є й ті, хто прагне побудувати мости між двома народами, прийти до взаєморозуміння вживаючи задля цього більш нейтральну риторичку, як от наприклад Г. Мотика. Проте навіть його позиція, що начебто базується на визнанні взаємних помилок та оцінки неправомірності як дій ОУН(б), УПА, так і АК, польської влади в еміграції та пізніше ПРП, не завжди є об'єктивною.

Необхідність об'єктивного та неупередженого оцінювання історії обґрунтована провадженням відвертого та відкритого дискурсу, визнанням попередньої ворожнечі та налагодження зв'язків між польським та українським народами, що є невідкладними та надважливими завданнями, особливо в умовах активної українсько-польської співпраці в умовах російської агресії проти України. Визнання спільного історичного досвіду є надзвичайно важливим для тих, хто прагне досягти колективного порозуміння та примирення.

Сприйняття Бандери, та багатьох інших впливових діячів українського національно-визвольного руху польською стороною – в переважній більшості випадків є різко негативним або краще сказати, повне його несприйняття, як і позиції частини українського суспільства і влади щодо героїчності його постаті.

Степан Бандера, визначна постать в Організації українських націоналістів (ОУН), викликає найбільш поляризовані погляди в польському дискурсі. Сповідання Бандерою націоналістичної ідеології

та його прагнення до створення самостійної України були принципово несумісні з польськими цілями під час воєнних дій, що призводить до глибокого конфлікту, вирішення якого потребує ґрунтовної, багаторічної та важкої роботи. Необхідно брати до уваги неоднорідність цих оцінок, враховуючи той факт, що на формування індивідуальних поглядів впливають відмінні історичні наративи, політична приналежність та особистий досвід.

Підсумовуючи, можна сказати, що ставлення польського населення до Бандери, ОУН(б), УПА, свідчить про гетерогенний спектр думок. Цей дискурс охоплює як визнання того, що першопричинами ускладнення відносин між поляками та українцями, що призвели до конфронтації є національна політика самої Польщі у міжвоєнний період, радикальність заходів та підходів щодо українського населення, так і абсолютного засудження агресивної поведінки й необхідності проведення «контрзаходів» відносно українського населення. Складні нюанси українсько-польських відносин в контексті розбіжностей у поглядах на українсько-польський конфлікт 1942–1947 рр., та постійні дебати всередині польської спільноти посилюють багатогранність, різноманітність польської суспільно-політичної думки на рахунок цих знакових, перш за все для української сторони, історичних постатей.

Висновки

По перше, передумови та причини українсько-польського протистояння 1942-1947 років висвітлені через виокремлення історичних, політичних та демографічних передумов, які підживлювали українсько-польське протистояння 1942-1947 років. Слід зауважити, що причинами та передумовами українсько-польського протистояння 1942-1947 рр., стала окупація частини етнічних українських земель Польщею, та подальші дії уряду Польщі, які передували українсько-польському конфлікту 1942-1947 рр. Польську політику, відносно приєднаних до Польщі етнічних українських територій, можна охарактеризувати як таку, що мала шовіністичний характер. Методи якими керувалася польська влада (політика осадництва, полонізація, репресії відносно мирного українського населення та діячів ОУН), лише посилювали ворожнечу між українським та польським населенням, що і призвело до українсько-польського протистояння в 1942-1947 рр.

По-друге, розкрито специфіку українсько-польського конфлікту 1942-1947 років. Світ у той час був значно більш радикалізованим, перебував у стані перманентного хаосу, людей засліплювала влада, а цілі нації підпадали під вплив ідеологій. Україна і Польща не були винятком, згадуючи передумови та першопричини конфлікту – Польща розглядала

Західну Україну як історичну частину своєї держави. Зважаючи на українську самосвідомість, культурні та релігійні відмінності, асиміляція українців була раціональною з точки зору зменшення вірогідності внутрішньої нестабільності. Проте, підхід був вкрай жорстокий.

Основна проблема українського та польського націоналізму і, відповідно, організацій які боролись одне з одним в той, непростий час, полягає у неможливості та небажанні перших та других піти на співпрацю і в розбіжності ідей. Концепція боротьби поневолених народів з точки зору ідеалізму є чудовим рішенням, але одночасно вона є утопічним поглядом на проблему. Посилення націоналістичних настроїв та міжетнічної напруги під час Другої світової війни стало наслідком зовнішньої окупації як Польщі, так і України. У складних умовах, створених окупацією Польщі нацистською Німеччиною, а також окупацією України Радянським Союзом, і поляки, і українці боролися за збереження своєї культурної ідентичності.

У роботі також розкривається позиція та оцінка українських дослідників та влади щодо українсько-польського конфлікту 1942-1947 рр. Загалом, українські дослідники та влада схиляються до того, що українська та польська сторони повинні визнавати двосторонню відповідальність за події українсько-польського конфлікту 1942-1947 рр. Дії українських націоналістичних організацій (ОУН, УПА), як і дії польської влади, націоналістичних організацій (перш за все АК), й ПРП, слід визначати як етнічні чистки обох сторін. Українські фахівці визнають жорстокість україно-польського конфлікту 1942-1947 рр., та дотичних до нього подій (перш за все волинської трагедії та операції «Вісла»), висвітлюючи ці події в контексті боротьби України за свободу, незалежність.

Також, у роботі було розкрито бачення українсько-польських взаємин міжвоєнного періоду та періоду 1942-1947 рр. В більшій мірі вони проявляються в тому, що основна вина покладається на ОУН та УПА, на українську сторону. Це аргументується співвідношенням кількості жертв української та польської сторін, масштабністю дій українських націоналістів, що очевидно мали більші потуги та контроль на території Галичини та Волині.

У ході роботи було виявлено позицію сучасних польських наукових та політичних кіл щодо конфлікту 1942-1947 рр. Вона характеризується перебільшенням жертв з боку польської сторони незважаючи на неможливість точних, об'єктивних підрахунків через ряд певних факторів. Волинську трагедію польською стороною прийнято називати волинською «різаниною», визнаючи цю подію геноцидом польського населення, в той же час операція «Вісла», не класифікується як геноцид по відношенню до українців. Окрім цього, відповідальність за проведення операції «Вісла» покладається в великій мірі на радянську владу, зокрема ПРП, відкидаючи фактор підтримки з боку польського населення.

Список використаної літератури

1. Акція “Вісла”. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.
2. Бака В. Злочин без терміну давнини: 75 років від спалення Сагрині. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/zlochyn-bez-terminu-davnyny-75-rokiv-vid-spalennya-sagryni>.
3. Білоусенко О. Чи хоче Польща захопити столицю Львів? Російські фейки про польсько-українські відносини. *Нова Польща*. URL: <https://novapolshcha.pl/article/chi-khoche-polsha-zakhopiti-stolicyu-lviv-rosiiski-feiki-pro-polsko/> (дата звернення: 26.05.2023).
4. Богдан Гудь. Політика “ревіндикації” на Холмщині і волині 1937–1938 рр. та її наслідки для українсько- ПольськиХ стосунків/с. 259-264. *Головна - Факультет міжнародних відносин*. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/Uks_2012_21_18.pdf(дата звернення: 23.05.2023).
5. Володимир Трофимович. РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ

- ВІДНОСИНИ/Радянський союз і українсько-польська війна/с.63. *CORE – Aggregating the world's open access research papers*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577051.pdf>(дата звернення: 23.05.2023).
6. Вятрович В. УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ЗАКЕРЗОННІ В 1944-1947 роках/с. 195-196. *Домашня сторінка*. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65421/09-Vyatrovych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.03.2023).
7. Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів: "Україна-Польща: важкі питання" у дослідженні історії української повстанської армії періоду другої світової війни/с. 194-198. *Precarpathian National University Repository: Home*. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/14332/1/Stefanyuk.pdf> (дата звернення: 04.05.2023).
8. Гжегож Мотика. ВІД волинської РІЗАНИНИ ДО ОПЕРАЦІЇ «ВІСЛА» ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943-1947 рр. Київ : Дух і літера, 2013. 356 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Motyka_Gzhegozh/Vid_volynskoi_rizanyuny_do_operatsii_Visla_Polsko-ukrainskyi_konflikt_1943-1947_rr.pdf?PHPSESSID=hun2mcn2qvi9cpsrskuujj5k86 (дата звернення: 04.05.2023).
9. Жуковський Є. О. Політика «осадництва» Другої Речі Посполитої у західноукраїнських землях (20-ті – 30-ті рр. хх ст.): історико-правове дослідження : автореф. дис./с. 12-13. *KhNUAIR :: Головна*. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/62533dc8-de99-4abf-873b-8858d98abb40> (дата звернення: 24.05.2023).
10. Ігор Гаврилів, Тарас Марискевич. ОУН І НІМЕЧЧИНА: ВІД СПІВПРАЦІ ДО КОНФРОНТАЦІЇ/с. 45-46. *Головна - Історичний факультет*. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp->

content/uploads/2015/01/Mandriv_2012_3_9.pdf(дата звернення: 23.05.2023).

- 11.Ігор Дерев'яний. Польська окупація Західної України у 1918-1939 роках. Як це було? - Ukrainian people. *Ukrainian people*. URL: <https://ukrainianpeople.us/польська-окупація-західної-україни-у-191/> (дата звернення: 10.05.2023).
- 12.Ільющин І. УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ І АРМІЯ КРАЙОВА. Київ : Вид. дім «Києво-Моги́л. акад.», 2009. 389 с.
- 13.Історична правда. 80 років тому було знищено 127 українських православних святинь на Холмщині та Підляшші – УІНП. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/5b28e73f4a7d0/>.
- 14.Купріянович Г. Принципи полонізаційно-ревіндикаційної акції на холмщині і південному підляшші. URL: http://www.kholm1938.net/zalozenia_akcji_polonizacyjno_rewind_ukacyjne.html
- 15.Купріянович Г. УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОС НА ХОЛМЩИНІ ТА ПІДЛЯШШІ В ХІХ – ХХ ст. - Підляський науковий інститут. *Підляський науковий інститут*. URL: <https://www.pninstytut.org/doslidzhennia/pro-pidlyashshya-istoriya-kultura-mova/istorija/ukrayinskyj-etnos-na-holmshhyni-ta-pidlyashshi-v-xix-xx-st/>.
- 16.Кучерепа М. 27-29. *Інститут історії України*. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_3/7.pdf
- 17.Марія Денисюк, Володимир Трофимович, Анатолій Каляєв. Українсько-польський конфлікт в роки Другої світової війни у спогадах. *Цифровий архів Національного університету «Острозька академія»*. URL: http://eprints.oa.edu.ua/345/1/12_08_7.pdf.
- 18.Наталка Позняк-Хоменко, Вятрович В. Головний урок ОУН: боротьба за свободу має бути безкомпромісною. *Український*

інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт.

URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/golovnyu-urok-oun-borotba-za-svobodu-maye-butu-bezkompromisnoyu> (дата звернення: 08.05.2023).

19. Наталя Романишин. ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Romanyshyn_Natalia/Polityka_polskoho_uriadu_schodo_ukraintsiv_Halychyny_naperedodni_Druhoi_svitovoi_viiyny.pdf (дата звернення: 23.05.2023).

20. Ніколаєць Юрій Олексійович. ПОЛЯКИ В УКРАЇНІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС/с. *Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/nikolaets_poliaky.pdf (дата звернення: 23.05.2023).

21. О. Ю. Ленартович. Діяльність А. Мельника та ОУН(м) в роки Другої світової війни/с. 95-99. *eVNUIR: Домівка.* URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1769/3/Lenartov.pdf> (дата звернення: 23.05.2023).

22. Оксана Каліщук. ДО ПРОБЛЕМИ СОКАЛЬСЬКОГО КОРДОНУ/с. 1-7.

URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kalischuk_Oksana/Do_problemy_sokalskoho_kordonu_za_materialamy_mizhvoiennoi_presy.pdf?PHPSESSID=oeq7tv14hoh4786gku4lq7nlq1 (дата звернення: 08.04.2023).

23. Окситюк А. "Марш орлят": чому Польща стає небезпечною для України. *apostrophe.ua.*

URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2016-12-12/marsh-orlyat->

- rochemu-polsha-stanovitsya-opasnoy-dlya-ukrainyi/8845 (дата звернення: 26.05.2023).
- 24.Олександр Пагіря. «ГІБРИДНА ВІЙНА» УГОРЩИНИ ТА ПОЛЬЩІ ПРОТИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ У 1938–1939 рр. *Репресії окупаційних режимів*. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pahiria_Oleksandr/Hibrydna_viina_U_horschyny_ta_Polschi_protvy_Karpatskoji_Ukrainy_u_1938_1939_rr.pdf?PHPSESSID=k8fai0kgdgbhe1nl4jm179av64(дата звернення: 23.05.2023).
- 25.Ребрик А. «Автономна» Підкарпатська Русь. Народження і трагічний кінець Карпатської України. *Карпатська Україна*. URL: <http://1939.in.ua/memoirs/avtonomna-pidkarpatska-rus-narodzhennja-i-trahichnyj-kinets-karpatskoji-ukrajiny/>.
- 26.Стрільчук В. Операція «Вісла»: перебіг, наслідки, сучасні оцінки. *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць*. 2012. РОЗД. VI. Пересел. процеси в роки Другої світ. війни і перші повоєнні роки. С. 546.
- 27.У Перемишлі говорили про акцію «Вісла». Без участі українців. *Polskie Radio dla Zagranicy*. URL: <http://archiwum.radyjo.net/5/38/Artykul/301773> (дата звернення: 03.05.2023).
- 28.Antoni Zakrzewski. The Operation 'Vistula' | ENRS. *ENRS*. URL: <https://enrs.eu/article/the-operation-vistula> (date of access: 03.05.2023).
- 29.Chapter 6. The Ukrainian-Polish Conflict. *OpenEdition Books*. URL: <https://books.openedition.org/ceup/548>(date of access: 23.05.2023).
- 30.Grzegorz Motyka. The place of wisła operation in the 20th polish history. *Lvivcenter*.

- URL: <https://www.lvivcenter.org/en/discussions/wisla-operation/> (date of access: 27.05.2023).
31. John Jaworsky. Operation Wisła. *Home, Encyclopedia of Ukraine*.
URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\O\P\OperationWisK5a.htm> (date of access: 02.05.2023).
32. Mariusz Zajączkowski. Polish-Ukrainian Historical Disputes over the Volhynian Massacres. *Volhynia Massacre*.
URL: <https://volhyniamassacre.eu/zw2/controversies/183,Polish-Ukrainian-Historical-Disputes-over-the-Volhynian-Massacres.html> (date of access: 08.04.2023).
33. Narvselius E. Волинь 1943–1944 рр. і довоєнна польськість в інтелектуальній полеміці Західної України. *Academia.edu - Share research*.
URL: https://www.academia.edu/6946372/Волинь_1943_1944_рр_і_до_воєнна_польськість_в_інтелектуальній_полеміці_Західної_України (дата звернення: 14.04.2023).
34. Paweł Markiewicz. The Ukrainian Central Committee, 1940-1945: A Case of Collaboration in Nazi-Occupied Poland/Chapter 1: Polish-Ukrainian Relations during the Interwar Period/c. 25.
URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/70404/markiewicz_the_ukrainian_central_committee_1940-1945_a_case_2018.pdf?isAllowed=y&sequence=1 (дата звернення: 07.04.2023).
35. Portnov A. Clash of victimhoods: the volhynia massacre in polish and ukrainian memory. *openDemocracy*.
URL: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/clash-of-victimhood-1943-volhynian-massacre-in-polish-and-ukrainian-culture/> (date of access: 23.04.2023).

36. The Tenth National Survey: Ideological markers of the war (April 27, 2022). *Соціологічна група Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/desyatyuu_obschenaciona_lnyu_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html (date of access: 16.03.2023).
37. Ukraine - Polish-Greek Conflict, Catholic Church, and Nationalists. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Western-Ukraine-under-Polish-rule> (date of access: 07.04.2023).
38. Пащенко В. Ukrinform. Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2495401-volodimir-vatrovic-golova-ukrainskogo-institutu-nacionalnoi-pamati.html> (дата звернення: 22.04.2023).
39. Ukrinform. Українці Польщі заявляють, що Варшава замовчує злочини Армії Крайової. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2418714-ukrainci-polsi-zaavlaut-so-varsava-zamovcye-zlocini-armii-krajovoi.html> (дата звернення: 26.05.2023).
40. Терещук Г. Волинська трагедія: ненависть українців до поляків формувалась десятиліттями. Передумови і мотиви. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volynska-trahediya-polyaky-ukrayintsi-dyversanty-bandy/31352114.html> (дата звернення: 28.05.2023).
41. Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 792 с.

42. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. С. 34.

43. Святослав Хоменко. "Геноцид" на Волині: питання і відповіді - BBC News Україна. *BBC News Україна.*

URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160722_volyn_qa_sx (дата звернення: 19.05.2023).

Анотація

Дипломної роботи

Тема: Розвиток українсько-польських відносин в контексті конфлікту 1942-1947 рр.

Студент: Гулеватий Антон Юрійович

Рік навчання, факультет: 2022 – 2023, Факультет Соціальних Наук та Соціальних Технологій

Науковий керівник: Єремєєв Олександр Сергійович

Захищена “ _____ ” _____ 202_ р.

Короткий зміст роботи: Це дослідження присвячене вивченню розвитку сучасних українсько-польських відносин у контексті конфлікту 1942-1947 років. Використовуючи політичний та історичний аналізи, у дослідженні розглядається характер українсько-польських відносин у цей історичний період та його наслідки для сьогодення. Дослідження передбачає виконання таких завдань: виявити передумови та причини конфлікту, з'ясувати специфіку динаміки українсько-польського протистояння у зазначений період, проаналізувати погляди та оцінки конфлікту українськими науковцями та владними структурами, розкрити бачення польської влади щодо

українсько-польських відносин у міжвоєнний період та 1942-1947 рр., а також визначити позицію сучасних польських наукових та політичних кіл щодо конфлікту та дотичних до нього подій. Вирішення цих завдань сприяє глибшому розумінню історичного контексту та сучасного стану українсько-польських відносин, а також пошуку шляхів подолання минулих викликів і розбіжностей.